

Argielust raamatusse: näide suuliste elulointervjuude avaldamisviisidest

Anu Korb (koost, toim). *Siberi eestlaste elud ja lood*. Eesti asundused V. Tartu: EKM Teaduskirjastus. 2010. 358 lk.

Lea Jürgenstein ja Liina Rootalu. *Peterburi eestlaste lood*. Tallinn: AS Ajakirjade Kirjastus. 2011. 296 lk.

Eesti elulugude väljaannetele on jätkuvalt tulnud lisa, mis avavad üha uusi kogemusi ja eluvaateid. Näiteks läände põgenenud pagulaste lood (*Rändlindude pesad*, koostanud Tiina Kirss, 2006) või Eesti venekeelse kogukonna jutustajate lood (*Mu kodu on Eestis*, koostanud Volita Paklar, 2009). 2010. aasta lõpul ja 2011. aasta alguses ilmus kaks kogumikku, mis pakuvad taas uue vaate eestlusele ja Eestile, seekord Eestist Venemaale rännanute oma.

Anu Korbi koostatud pere- ja elulugude kogumikus on viisteist lugu Siberi eesti asundustest pärit ja sealt Eestisse tagasi tulnutelt. Üks jutustus on loodud kahasse, mistõttu jutustajaid on kuusteist, kaksteist naist ja neli meest. Naiste sünniaastad jäävad ajavahemikku 1917–1943, hõlmates nõnda veerand sajandi jagu erinevaid teadmisi. Meeste sünniaastad jäävad vahemikku 1926–35, kusjuures ka enamik naisi on sündinud just sel perioodil. Lood on salvestatud aastatel 2003–2009 ja originaalid asuvad Eesti Rahvaluule Arhiivis.

Lea Jürgensteini ja Liina Rootalu koostatud raamat hõlmab Peterburis elavate eestlaste lugusid: kaksümmend viis naistelt

ja viis meestelt. Naiste sünniaastad jäävad ajavahemikku 1903–1987, mistõttu erinevate põlvkondade saatused tulevad siin eriti hästi esile. Kogumiku aluseks olevad intervjuud salvestas Liina Rootalu 1998. ning Lea Jürgenstein 2009. ja 2010. aastal.

Samad ajaloolised raamid – sama kogemus. Siberi eestlaste lugudes enamikel juhtudel ja Peterburi eestlaste puhul osalt peatutakse 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse väljarändel Eestist Venemaale. Sajandivahetuse väljarände kõrval on kõneks muidki liikumispõhjusi, nt mõisaaegsed väljasaatmised Siberisse või ka nõukogude aegsed suunamised üle Nõukogude Liidu ala. Jutustustes kirjeldatakse nii lähte- kui ka sihtkohta – liikumisgeograafia on rändelugudele tunnuslik. Tsaariaegse väljarände teekonnakirjeldustesse kulub kaasavaõetud asjade loend – need on eranditult tööriistad (*Kirves, labidas, vikat, ader, vokk, kraasid – nisukesed asjad olid kaasas* (Korb 2010: 151)). Väljarändajate esimest põlvkonda iseloomustatakse nende ettevõtlikkuse ja visa töö kaudu uue kodu rajamisel, mis viis hinnanguliselt heale järjele.

Ilmneb, et enne 1920. aastaid elati eesti küldes suhteliselt omaette (*Meil oli külas puhas eesti keel ja mehele mindi ka ikka eestlasele* (Korb 2010: 44)), mistõttu teisi keeli, sh vene keelt ei pruugitud osatagi. Märkimisväärselt sageli Siberi eestlaste lugudes, vähem Peterburi eestlaste omades kõneldakse kodusõjaaegsest valgete ja punaste võitlusest ja selle mõjust külaelanikele (*Punased tapsid neid, kelle juures valged peatusid ja valged tulid ja jälle tapsid neid, kelle juures punased peatusid. Ühesõnaga, oli kole aeg* (Korb 2010: 185); *1917. aastal oli kõik veel rahulik. [---] Meie piirkonnas käisid ühtepuhku*

agitaatorid, ööbiti vahel isegi meie pool. Kommunistidest ei osanud keegi midagi arvata, kohapeal neid polnud. Mäletan, kuidas üks valgete agitaator rääkis, et uus kord viib teid nii kaugele, et te ei saa niiti kah nõela taha, ilma et oleks partei liige, et teid surutakse alla ja sunnitakse ühesugusteks (Jürgenstein & Rootalu 2011: 25)). Väljarändajate teise põlvkonna, jutustajate endi vahetute kogemustega seotud teemaringi kuuluvad kool (nt eestikeelse kooli asendumine venekeelsega) ja repressioonid 1930. aastate lõpus (Kõik mehed viidi külast, varandus võeti peredelt ära. Rohkem nendest meestest keegi midagi ei kuulnud, kuhu neid viidi või mis nendega tehti (Korb 2010: 121); Siis 1937. või 1938. aastal juhtus midagi ootamatut. [---] Kedagi pandi vangi ja ema-isa rääkisid vaikselt. [---] Neil oli väga kurb ja see tunne jäi meelde (Jürgenstein & Rootalu 2011: 129); Kui isa 1938. aastal arreteeriti, tehti kõik majad maatasa (Jürgenstein & Rootalu 2011: 77)).

Esile tulevad geograafiast lähtuvad eripärad. Peterburi ümbruses on inimesed liikuvamad, mis toob kaasa intensiivsema integreerumise teiste kohalike rahvusrühmadega ning hariduse või suurlinna tööstusega seotud elukutsete valiku. Siberi jutustajad kõnelevad enam põllumajandusest. Tagasitulek Eestisse on jutustustes enamasti põhjendatud nõukogude põllumajanduspoliitikast tingitud raskustega külas toime tulla. Nõukogude ajal Eestist Peterburi läinud jutustajad põhjendavad oma kodukohavalikut erialase eneseteostusega (*Esialgu tulin aspirantuuri, pärast seda naasin aastaks tööle Kohtla-Järvele, sealt läksin Pihkvasse ja siis tulin tagasi Peterburi (Jürgenstein & Rootalu 2011: 211); 1957. aastal sattusin [sõudesportlasena] paatkonda, kus oli kaks tüdrukut Leningradist ja Moskvast. Nemad kutsusid mind kaasa Leningradi õppima (Jürgenstein & Rootalu 2011: 222)*). Nii pere- kui ka minalugudest koorub välja tõdemus, et väljarändajad ise on aktiivsed oma koha otsingus ja loomises. Õigupoolest on ju ka oma maa saamine tsaariaegse väljarändaja erialane eneseteostus, nagu hilise rände puhul edu saavutamine muudel erialadel. Teine põlvkond on aga silmitsi küsimusega, mida kahe kultuuri ja identiteedi vahel peale hakata, olgu see küsimus siis kas praktiline (nt eestikeelsete koolide kaotamine 1930. aastate lõpul) või mõttelisem (nt *Ent küsimus – kes ma olen? – on mul siinamaani; Minu meelest on tore olla mitme kultuuri vahel, kahe identiteedi vahel (Jürgenstein & Rootalu 2011: 273, 270)*).

Kui Peterburi eestlaste lugudes jääb kõlama jutustaja eneseteostus hariduse ja ka teaduse kaudu (mis on venekeelne ja tähendab osasaamist ennekoike vene kultuurist), siis Siberi eestlaste lugudes on esil kahe-koha-identiteet: unistuste ja mälestuste Siber ühelt poolt ning Eesti kui argielu korraldamise paik teiselt poolt (*Aga ma ei ole praegugi päriselt siin Eestis ära harjunud, ikka tahaksin oma Siberi koju (Korb 2010: 264)*). Siberi eestlased jutustavad sellest loodusvõrdluste kaudu, kus Eesti jääb alati Siberile alla. Peterburi eestlaste lugudes ilmneb samalaadne kohavõrdlus hariduslikes ja tööalastes võimalustes, mida peetakse Eesti oludest oluliselt paremaks. Seega tuleb mõlema kogumiku lugudest esile jutustaja kokkukuuluvus kohaga, mis on keskseks identiteediteguriks keeleoskuse kõrval. Kusjuures koht ei ole mitte ainult geograafiline paik, vaid ka sotsiaalne ja kultuuriline ruum. Siberi eestlaste lugudes tuleb kultuuriline enesepaigutus esile Eesti-elu kirjeldustes. Nad tajuvad enda teistsugusust nii keelekasutuses (*Ma kirjutasin eesti keeles vigadega, eesti keel oligi mulle raskem, ma ju sündisin Venemaal ja elasin seal (Korb 2010: 95)*) kui ka kohalike eestlaste suhtumises (eestlased hoidsid rohkem omaette, jutustajad mainivad, et Eestis “peeti vahet” nende ja endi vahel). Need kogemused, nagu ka kirjeldused rajanevad argiolukordadel. Peterburi eestlaste lood pakuvad otseseid arutlusi rahvuslikust ja kultuurilisest kuuluvustundest

(Passi järgi olen eestlane. Valisin nii, sest venelasi on niigi palju, eestlasi üsna vähe. Ent päris tugevat rahvustunnet mul ei ole. Ma pean end maailmainimeseks. Olen mitme rahvuse segu ja tegelikult võõras nii siin kui seal (Jürgenstein & Rootalu 2011: 253)).

Lugudes sisaldub jutustajate elukäigu ajaloolis-poliitiline raam, alustades 19. sajandi lõpu, 20. sajandi alguse väljarändega, lõpetades nõukogude võimuga kaasnenud muutustega ühiskonnas eriti 1920.–30. aastatel ja Teise maailmasõja järgse rändega Nõukogude Liidu piires. Ka rändekogemus on mõlema kogumiku lugusid ühendav tahk. See seostub minapildi ja kuuluvustunde kujunemisega, mille tunnusjooneks on mitme-koha-identiteet ning kultuuri-, keele- ja rahvuspiiride segusus. Mõlemas võidakse näha nii võimalusi kui ka kaotusi. Mõlemal juhul korvab puuduolevat seltsitegevus: kohtumine oma rühma ja saatusekaaslastega. Seltsitegevuse tähtsus tuleb mõlemas kogumikus ka esile.

Suulisest intervjuust raamatuks. Kuidas avaldada elukogemusel põhinevaid individuaalselt ja jutustuslikult küllalt eriilmelisi lugusid? On selge, et spontaanselt ja argiselt, antud juhul sageli ka suuliselt jutustatud lugu ei ole ilma toimetamata ülekantav kirjalikult, mis oleks paslik kogumikus avaldamiseks. Raamat eeldab lugeja-sõbralikkust: et avaldatud lood oleksid kuidagi ühtlustatud ja keeleliselt korrastatud, lugude järjestus peaks kujundama hoomatava rütmi, raamat peaks pakkuma esteetilist naudingut, sh pildilisust – need tegurid ei ole suulise intervjuu juures sageli olulised ja osalt ei ole need võimalikudki. Siin hakkab tööle koostaja-toimetaja valik ja oskus üksikuid lugusid tervikuks koondada.

Mõlemas kogumikus on kasutatud võtet pakkuda iga loo juurde koostaja sõnastatud kokkuvõtet, mis annab kiire ülevaate järgnevast. Kokkuvõtted, olgu kas rohkem teaberiikkad või meeleolukad, on terviku loomise seisukohalt mõlemas raamatus õnnestunud.

Anu Korb on lood järjestanud jutustajate Siberi-elupaikade järgi, liikudes läänest ida suunas. Iga jutustus moodustab kindlaid teemapunkte läbiva “ringi”: väljaränne Eestist, elu uuel asualal, tagasitulek Eestisse ja elu siin. Selline loost loosse korduv kogemusskeem hakkab oma kumuleeruva loomuse tõttu lugejat vastavalt ka kõnetama. Kuigi ei ole otseselt näidatud, miks jutustajad just sellised teemaväljad oma loos läbi käivad, eeldan, et seda on suunanud Anu Korb juba materjali kogudes: “Usun, et mõneti kujundasid ka mina neid jutte: esmalt salvestamissituatsioonis, kui suunavate küsimustega vestlust juhtisin [---],” selgitab Anu Korb oma tööviisi kogumiku järelsõnas (Korb 2010: 336). Ühtlasi tuleb esile Anu Korbi uurijataust: kõnesolev asetub koostaja 1991. aastal alanud järjekestva Siberi-töö hulka, mis hõlmab endas nii välitöödel materjalide kogumist, tekstikogumike koostamisi kui ka uurimisi. Anu Korb viitab, et kogumiku aluseks olev aines on avalikult kättesaadav Eesti Rahvaluule Arhiivist, mis eeldab, et kogumistööle on järgnenud veel üks tööetapp – kogutu arhiveerimine. Kogumikus avaldatu ja selle aluseks olev arhiiviaines on otseselt seotud Anu Korbi artikliga “Siberi eestlaste mälestused emamaale naasmisest ja siin kohanemisest: isiklik ning kogukonna kogemus”, mis ilmus 2011. aastal ajakirja *Acta Historica Tallinnensia* rändeteemalises erinumbris (nr 17).

Lea Jürgenstein ja Liina Rootalu rütmistavad Peterburi lugude kogumiku temaatiliselt, pakkudes ohtralt liigendatud ja meeleolukalt kujundatud teksti. Kolmkümmend lugu jaotatakse seitsme teema vahel: “Suveks maale”; “Uus kodu Venemaal: lapsena väljarännanud eestlaste lood”; “Lapsepõlv oli meil helge ja tore: Venemaal eesti küla-des sündinud eestlaste lood”; “Suur ja väike isamaa: nõukogude aja saatused”; “Vene-

maa-elu algas Siberis”; “Aken laia maailma”; “Tagasi juurte juurde: noore põlvkonna eneseleidmine”. Teatud määral on selles teemajaotuses ka kronoloogiat ja kogemuste eriilmelisust. Nii toovad kogumiku koostajad tekstide mitmetasandilisuse eriti esile. Seda toetab omakorda kogumiku värvi- ja kujundirikas pildikeel. Iga loo juhatab sisse koostajate mõnelauseline vihje loo tuumale. Näiteks “Andekate vanemate kunstihuvilise tütre õpingud katkestas ränk Leningradi blokaad. Siiski täitus pärast sõda tema unistus saada kunstnikuks”. Ka kõik lood on seesmiselt alapealkirjadega liigendatud (nt “Vanemate lugu”, “Isal oli ärivaistu”; “Liiga rikkad?” jne), mis mitte üksnes ei rõhuta koostajate ja jutustajate omavahelist dialoogi, vaid näitab ka, kuidas koostajad lugejat suunavad. Nii on sinne tulemus Anu Korbi koostatud kogumikuga võrreldes mosaiiksem. Kui Korb fokusseeris tähelepanu üksikutest ja individuaalsetest lugudest võrsuvale kogukonna üldisele loole, siis Jürgensteini ja Rootalu raamatus tuleb jutustaja individuaalsus ja eripära esile nimelt selle kaudu, kuidas koostajad jutustajate tekste oma vahelausete ja -pealkirjadega suunavad.

Mõlemad raamatud lõpevad uurija kokkuvõtetega. Anu Korbi käsitus “Siberi eestlaste mälestused ja nende põhjal vormunud lood” pakub ülevaate nii lugude taga olevast rändest kui ka pere- ja isikulugude uurimuslikust taustast. Viimasel juhul on käsitluse rõhk loo kaudu ühe kogukonna või rahvakillu identiteedi ja elu-olu kirjeldamisel (ja mitte näiteks jututeoreetilistel vms aspektidel). Liina Rootalu peatub kokkuvõttes “Peterburi eestlastest ja rahvuslikust identiteedist” nii ajalooliste raamide loomisel (kes, miks ja kuidas on Peterburi eestlaseks saanud) ning vähemusrühma enesetunde ja-määratluse teemadel (nt “identiteediheitlused”, “kolmanda sordi tunne”).

Tiiu Jaago

Eluloofilm liivlastest

***Aizslēgtais krasts* [Suletud rannik: lugu Kurama põhjaranniku inimestest ja aegadest], Lāti Rahvuspark, 2009.**

26. märtsil 2010. aastal tutvustas Lāti eluloo-uurija Māra Zirnīte Tartus eesti ja läti eluloo-uurijate seminaril “Communication with Society through Life stories” filmi liivlastest. DVD põhineb 1980. aastatel tehtud intervjuudel, fotodel ja omaaegsetel ning kohati uutel filmilõikudel – need killud on põimitud dünaamiliseks tervikuks nii sõnas, helis kui pildis. Filmis kasutatud muusika pärineb Raimonds Tigulsilt. Intervjuud ja fotod ning filmikatked 1980. aastatest on teinud Māra Zirnīte ja Vaira Strautniece. Materjalid on talle Lāti Riikliku Suulise Ajaloo Arhiivis Riias. Fotosid on filmi jaoks hangitud ka teistest arhiividest – Ventspils muuseumist, Helsingist muuseumiameti (*Museovirasto*) fotoarhiivist, trükistest, aga ka erakogudest. Muuhulgas tabab pilk ja kõrv teavet ka Eesti uurijatest Oskar Looritsast, Jūri Linnusest ja Eduard Väärist.

Film koosneb kolme jutustaja lugudest, mida saadab küla ja kogukonda üldiselt tutvustav sissejuhatus – kõneldakse maast mere ja metsa vahel, kus 20. sajandi alguses olid liivi kalurikülad, Teise maailmasõja järel oli see aga sõjaväe kasutada suletud tsoon. Filmi pildikeel viitab külaelu lõpule: lagunenud hooned, mahajäetud maad, 80.